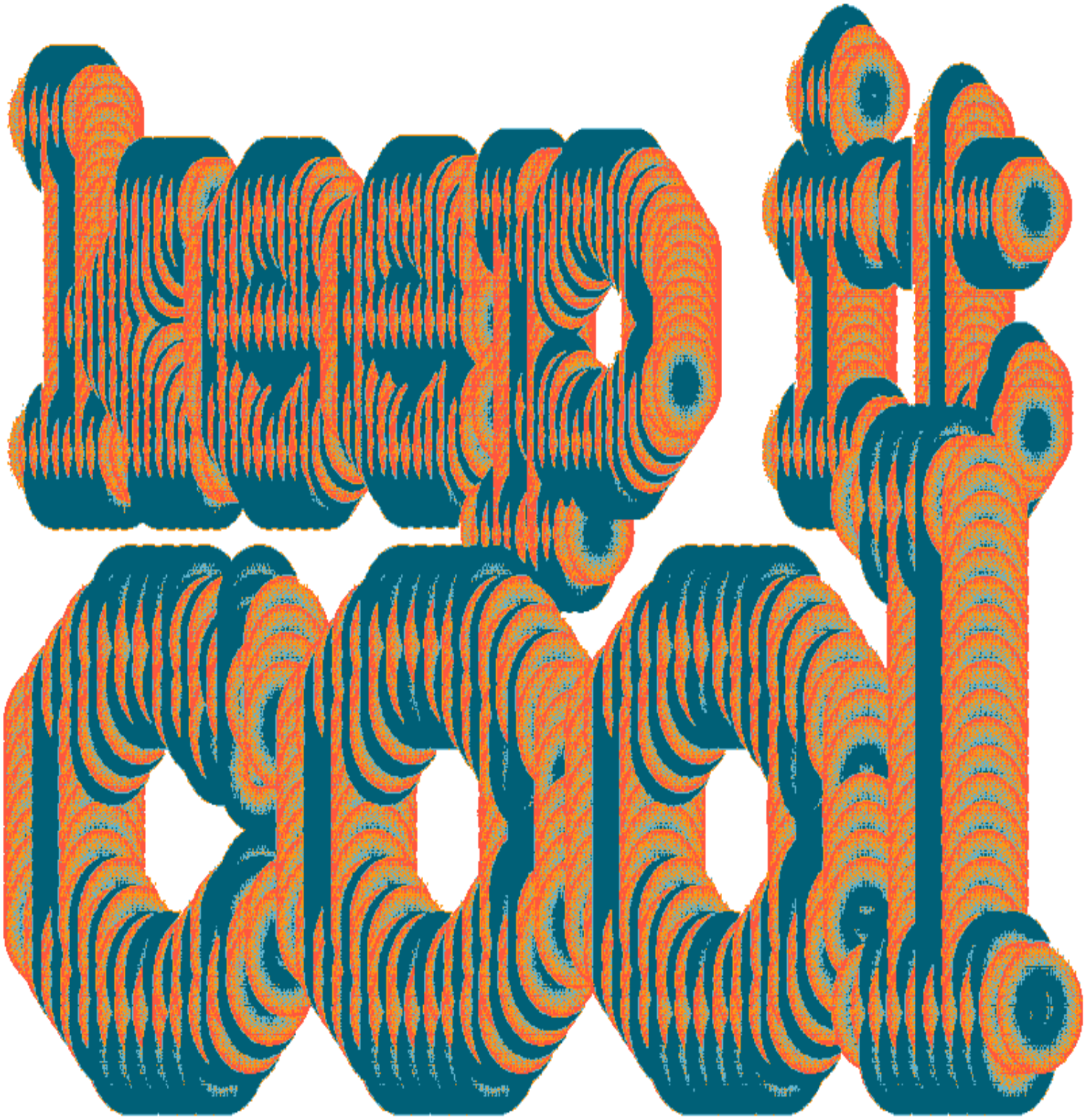
WKR. ROB

Jongerenessays over democratie en klimaat

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Keep it cool: verslag jongeren bijeenkomst 12 november 4

Op zoek naar een nieuw vrijheidsideaal:
Antropoceense acrobatiek voor een nieuwe democratie 7
Veerle Boelkens

De last, die bepaal jij 11
Timon J. Beeftink

Het koele midden bewaren:
hoe democratie kan leren leven met klimaatrealiteit 16
Martine Blom

Waarom een echt duurzame transformatie af en toe
politieke tegenslag vereist 21
Dore Engbersen

Homo Thermodynamicus 25
Kas Jansma

Een boodschap van de radicaal 30
Ieke Snel

Vormgeving Emma Eickhout 34

Colofon 35

Voorwoord

De aarde warmt op. Het klimaat verandert en we liggen niet op koers om de klimaatdoelen te halen. Tegelijkertijd raakt de democratie óók oververhit. Is onze democratie in staat om een goed antwoord te formuleren op het klimaatvraagstuk? Twee urgente thema's komen hier samen: de aanpak van het klimaatvraagstuk én de versterking van de democratie. Hoe houden we het hoofd koel? Juist voor jonge en toekomstige generaties is dit geen abstract vraagstuk, maar een realiteit waar zij in toenemende mate mee te maken zullen krijgen.

Zes jonge, bevlogen denkers verkennen dit vraagstuk in een essay, ieder vanuit een eigen perspectief. Zij laten zien hoe klimaat en democratie elkaar raken, versterken en soms ook onder spanning zetten. De essays zijn inspirerend voor het maatschappelijk debat over hoe een leefbaar klimaat en een sterke democratie te behouden.

Dit magazine is tot stand gekomen door de Wetenschappelijke Klimaatraad (WKR) en de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB), in samenwerking met de Jonge Klimaatbeweging (JKB). De WKR en de ROB vinden het belangrijk om de stem van jongeren centraal te stellen in hun advisering richting de regering en het parlement, maar ook in het bredere publieke debat, rondom thema's die hen aangaan. Dit magazine is een aanvulling op de populairwetenschappelijke essaybundel *Vuurproef voor democratie. Het klimaatvraagstuk als uitdaging voor democratie, rechtsstaat en bestuur*, die recent door de beide raden is uitgebracht.

De zes essays uit dit magazine komen voort uit een essaywedstrijd voor jonge denkers tussen de 16 en 32 jaar, waarvoor 21 inzendingen zijn ontvangen. Een onafhankelijke jury, bestaande uit Frank Hendriks (raadslid ROB), Eva Rovers (oprichter en directeur van Bureau Burgerberaad), Behnam Taebi (raadslid WKR), Jaap Tielbeke (adjunct-hoofdredacteur van De Groene Amsterdammer) en Daan Zieren (voorzitter van de Jonge Klimaatbeweging), heeft de inzendingen beoordeeld. De zes essays in dit magazine haalden de *shortlist* van de jury. Daarnaast zijn de twee als beste beoordeelde inzendingen niet alleen in dit magazine opgenomen, maar ook in de essaybundel *Vuurproef voor de democratie*. De essays zijn op persoonlijke titel geschreven en geven dus niet noodzakelijkerwijs de standpunten van de ROB en de WKR weer.

Wij danken alle essayisten voor hun inspirerende bijdragen. Speciale dank gaat uit naar de Jonge Klimaatbeweging, met name Marthe Wittkamp, Inez Beckers en Daan Zieren die hebben geholpen met de organisatie van de jongerenbijeenkomst, evenals naar de juryleden en Emma Eickhout, die het magazine heeft vormgegeven. Tot slot bedanken we de gezamenlijke werkgroep voor dit project van de ROB en WKR, bestaande uit de raadsleden Frank Hendriks (ROB) en Behnam Taebi (WKR) en de stafleden Javina Bijl (ROB), Harm Rienks (ROB), Lotte Verhaar (WKR) en Jasper Zuure (WKR).

Wij wensen je veel leesplezier!

Iris Sluiter
Secretaris-directeur ROB

Ruud van den Brink
Secretaris-directeur WKR

Keep it cool: verslag jongeren bijeenkomst

Woensdagavond 12 november 2025 stond in het teken van democratie en klimaat. Onder het motto *Keep it Cool* kwamen bevlogen jongeren samen in het ministerie van Binnenlandse Zaken om, onder leiding van Jaap Tielbeke (adjunct-hoofdredacteur van *De Groene Amsterdammer*), in gesprek te gaan over deze twee letterlijk en figuurlijk hot topics. : *"Op dit moment discussiëren topdiplomaten over het klimaatvraagstuk in Brazilië op de 30e COP. De uitkomsten hiervan moeten nog blijken, maar wellicht hebben wij hier ook wel interessante inzichten over de staat van onze democratie en het klimaat."*

De opening werd opgevolgd door een inspirerende keynote van Eva Rovers, schrijver van Waarom we politiek niet alleen aan politici kunnen overlaten en Nu is het aan ons, en directeur van Bureau Burgerberaad. Haar bijdrage begon met een zorgelijke constatering: het klimaat krijgt niet de aandacht die het verdient in de politiek. Ze vroeg zich af: *"Hoe kan het dat we de gevaren al zo lang kennen, maar dat we niet doen wat nodig is?*

De dreiging van klimaatverandering is al decennialang bekend. Zo stelde de Amerikaanse president Lyndon B. Johnson in 1965 al: *"Deze generatie heeft de samenstelling van de atmosfeer wereldwijd veranderd met een constante toevoer van koolstofdioxide uit de verbranding van fossiele brandstoffen."* Toch blijft noodzakelijke actie uit, er gebeurt te weinig. Volgens Eva Rovers ligt een deel van het probleem in top-downbeleid dat onvoldoende aansluit bij de samenleving. Ze verwees naar de gele hesjes-protesten in Frankrijk als voorbeeld van hoe maatregelen die als opgelegd worden ervaren, juist averechts kunnen werken. Ook wees ze erop dat verkiezingen zelden de ruimte bieden om klimaat structureel op de agenda te houden: politici geven voorrang aan de korte termijn, uit angst kiezers te verliezen.

Wat is de oplossing? Eva Rovers pleit voor meer inspraak door burgers via burgerberaden, bestaande uit een representatieve afspiegeling van de samenleving. Onvrede over klimaatmaatregelen gaat vaak over het feit dat burgers zich niet gehoord voelen. Door zoveel mogelijk verschillende mensen een stem te geven bij het vormgeven van de maatregelen, ontstaan maatregelen die rekening houden met alle perspectieven en weinig blinde vlekken. Omdat inwoners geen rekening hoeven te houden met de volgende verkiezingen, blijken ze bovendien beter te kijken naar de lange termijn.
Hoe doen we dat precies? We kunnen leren van de landen om ons heen, legt Eva Rovers uit. Het Franse Convention Citoyenne pour le Climat, dat na de gele hesjes-protesten van start ging, begon alle bijeenkomsten met een fundamentele vraag aan alle deelnemers: *"Wat is belangrijk voor jou in het leven?"* Door te beginnen bij de waarden en zorgen van mensen zelf ontstond een gesprek over wat hen verbindt. Het bood een mooie gemeenschappelijke basis om het gesprek mee te starten. Want over de dingen die er echt toe doen in het leven, kunnen we elkaar vaak goed begrijpen. *"Het burgerberaad voert geen debat, maar een dialoog. Dat helpt om common ground te vinden. Van daaruit zijn mensen in staat oplossingen te vinden voor de meest ingewikkelde problemen."*

Tot slot gaf Rovers enkele schrijftips voor jonge denkers die willen deelnemen aan de essaywedstrijd. Een essay, zo benadrukte ze, komt van het Franse essayer (proberen): "Moeilijk doen is makkelijk. Je hebt geen ingewikkelde woorden nodig: durf helder te zijn. Laat je boodschap zien én voelen, bijvoorbeeld met concrete verhalen. En bovenal: jij bent de brandstof. Vertel niet wat je denkt dat anderen willen horen, maar wat jou werkelijk bezighoudt."

“Het is van belang om mensen te laten zien wat de dilemma’s en de complexiteit van de vraagstukken zijn. De discussie is vaak veel breder dan die wordt voorgedaan.”

De discussie is breed en complex

Na de keynote gingen Frank Hendriks (raadslid ROB), Behnam Taebi (raadslid WKR), Eva Rovers (Bureau Burgerberaad) en Daan Zieren (voorzitter JKB) met elkaar in en met de deelnemers in gesprek zoals verkiezingsdebatten, het Nationaal Burgerberaad en de generatietoets.

Iets wat iedereen is opgevallen: in de debatten rond de laatste ging het nauwelijks over klimaat; het onderwerp werd pas aan het einde van de campagne kort aangestipt. Bovendien ging het er vooral over hoe afwezig het thema in de debatten was geweest, en werd over de inhoud weinig gesproken. Daan Zieren vond dit een zorgelijke ontwikkeling: *"Grote beslissingen zijn niet gemaakt de afgelopen jaren, en klimaat is naar de achtergrond geschoven."*

Frank Hendriks voegde daaraan toe dat de framing van het klimaatdebat grote invloed heeft: *"Klimaat wordt steeds meer geframed als een ver-van-je-bedshow, in plaats van als iets dat direct invloed heeft op je leefomgeving. Daarom voelen mensen zich misschien minder verbonden met het onderwerp."* Volgens Behnam Taebi zijn ook transparantie en een brede visie belangrijke factoren: *"Het is van belang om mensen te laten zien wat de dilemma's en de complexiteit van de vraagstukken zijn. De discussie is vaak veel breder dan die wordt voorgedaan."*

Een opvallende gedachte die voorbijkwam van een deelnemer luidde: *"Misschien is het juist goed als klimaat even buiten de politieke schijnwerpers blijft: mogelijk kan er dan met minder publiciteit meer vooruitgang worden geboekt."*

Met het oog op de komende gemeenteraadsverkiezingen werd de vraag gesteld hoe het onderwerp lokaal weer hoger op de agenda kan komen. Daan Zieren was hier hoopvol over: *"Tijdens de laatste verkiezingen ging het nauwelijks over klimaat, maar lokaal gebeurt er juist heel veel op het gebied van klimaatadaptatie en –mitigatie, bijvoorbeeld via energiecoöperaties en zonnepanelen-initiatieven."*

Democratieparadox

Ook werd stilgestaan bij het eerste Nederlandse Nationaal Burgerberaad Klimaat. Hoe zorg je ervoor dat deelnemers goed geïnformeerd zijn? Eva Rovers benadrukte het belang van hoe je een beraad organiseert: *"Mensen hebben tijd en toegang tot goede informatie nodig."* Ook rees de vraag hoe aanbevelingen kunnen landen en in hoeverre politici de uitkomsten ook daadwerkelijk zullen benutten. En wat is het belang van het betrekken van experts? Hoe ga je om met klimaatontkenning of extremere standpunten binnen zo een beraad? Deze vragen raken aan de bredere 'democratieparadox': hoe bied je binnen een democratie ruimte aan antidemocratische stemmen? Hierover legde Eva Rovers uit: *"In een burgerberaad sluiten we niemand uit. Iedereen luistert naar elkaar, ook naar de stemmen waarmee je het fundamenteel oneens bent. Vaak blijken er dan toch overeenkomsten te zijn, zoals de zorg om de natuur of een schone leefomgeving."*

Hoopvol

Iris Sluiter, secretaris-directeur van de ROB sloot de bijeenkomst af: *"Hoewel de avond begon met een zorgelijke stelling over de dreigingen voor zowel de democratie als het klimaat, hebben we gelukkig ook positieve verhalen kunnen horen over hoe democratie en klimaat elkaar wel kunnen versterken. Dit stemt hoopvol. We nodigen alle jonge denkers uit om hier verder over na te denken en zich hierover uit te spreken."*

Op zoek naar een nieuw vrijheidsideaal: Antropoceense acrobatiek voor een nieuwe democratie

Auteur: Veerle Boelkens

Als tiener was ik geïntrigeerd door het verhaal van Christopher McCandless, opgeschreven in het boek *Into the Wild*. In zijn jonge jaren wijst McCandless de maatschappelijke roep tot succes af en trekt de wildernis van Alaska in. Gebaseerd op romantisch individualisme illustreerde zijn verhaal voor mij een idee van wezenlijke vrijheid: een mens, alleen, worstelend met de elementen, autonoom, vrij van beperkingen en verwachtingen.

Een decennium later zie ik hoe ongeschikt mijn vroegere besef van vrijheid is voor mijn hoop op een betere wereld. Een afgezonderd leven in de natuur zou in tijden van klimaatcatastrofe hulpeloos zijn. Ik zou slechts de hand van de natuur kunnen vasthouden als het einde zich aandient. Dit romantische gevoel van vrijheid laat ik achter me. Voor het streven naar pure individualistische bewegingsruimte is geen plaats als we willen voortleven op deze planeet.

Maar welke varianten van vrijheid resten ons dan nog? Welke kunnen ons aanzetten tot betere relaties met onze planeet en elkaar? Hoe rijmen we die vrijheid met klimaatactie?

Vrijheid heeft van oudsher een moeizame relatie met politiek. Volgens Hannah Arendt (1906-1975), de denker die de impuls tot moedeloosheid in mij weet tegen te spreken, volstaat niet alleen de romantische invulling van vrijheid niet, maar ook die van het liberalisme en de liberale democratie niet. Volgens Arendt zijn we onterecht geneigd te denken dat vrijheid begint waar politiek ophoudt. Minder bemoeienis van de politiek staat bij velen daarom te boek als meer vrijheid. Het gevolg voor de samenleving is een knagende vervreemding van de publieke zaak en een onvoltooid gevoel van vrijheid.

Misschien is het door de ontoereikendheid van dit vrijheidsideaal dat sommigen bereid zijn het in te wisselen voor een verlangen naar stabiliteit en zekerheid.

“Moed brengt het individu uit haar eigen levenszorgen in het domein van wereldlijke vrijheid en is zo in staat zichzelf aan de kant te zetten voor het algemeen belang.”

Zo laten ze hun oren hangen naar de sirenen van de autocratie, die ons verleiden met een belofte van daadkracht en veiligheid.

Ik stel me voor dat democratie een zeilschip is met honderd zeilen waar iedereen bevel draagt over de touwen. Iedereen heeft wat te zeggen over de koers van het schip, maar het schip stevent af op een maalstroom, het einde van de planeet. Tussen de wirwar van lijnen lijkt niemand het juiste eind nog te kunnen vinden.Een robuuste tanker lijkt daarentegen makkelijk te kunnen keren als de kapitein op de brug de wens heeft om de maalstroom te vermijden.
Welk lot wacht het zeilschip? Als we niet overstag weten te gaan, verdienen we het schip, de democratie dan nog wel?

Moet de Democratia zinken, in synchrone beweging met de uitdovende zon? Willen we de tanker, waar de machtsdronken kapitein alsnog de maalstroom boven het kalme water kan verkiezen?

Met democratie houden we in elk geval een vinger aan de pols van de toekomst. Met een autocratisch leider kunnen we onze handen vouwen en hopen op een goede afloop.

Waarom zijn we zo vervreemd van het collectieve reilen en zeilen van de polis dat we de vrije ruimte van de democratie om een nieuwe wereld te creëren zijn verloren? Waarom loopt het aegis van vrijheid van de liberale democratie deuken op in tijden van ecologisch geweld?

De uitruil tussen het recht op privaat eigendom en de bescherming van de staat van deze vrijheid ligt ten grondslag aan het klassiek liberalisme van John Locke, de basis voor zijn sociaal contract. De staat beschermt haar bevolking en eigent het geweldsmonopolie toe in ruil voor het verschaffen van individuele vrijheden.
Wij worden ruimte geboden om welvaart en individueel succes na te streven; de politiek in een liberale democratie bemoeit zich niet met deze keuzes.

Het is een bekend geluid: systeemverandering vraagt dat we bepaalde vrijheden opgeven in ruil voor een gezonde planeet. Berucht is Rutte's recht op barbecueën: klimaatverandering mag er niet voor zorgen dat we niks meer 'mogen'. Klimaatactie wordt zo begrepen als inperking van vrijheid, terwijl het voorzetten van onze vrijheden juist de beklemming van de klimaatcrisis over ons afroept.

Door vrijheid in tandem met rijkdom en welvaart te definiëren, hebben we de liberale variant van vrijheid zo aangewend dat ze ons van vrijheid berooft.

De woorden van filosoof Herbert Marcuse echoën door mijn hoofd: ondanks dat we in een liberale staat leven, zijn we deelnemers in een onvrije democratie. Uiteindelijk wordt ons gedrag en denken bepaald door de centrale ideologie van groei, eigendom en consumptie. Ons alledaagse leven is er mee doordrenkt: sportauto's, reclame, nieuws en entertainment. Valse behoeften die ons desalniettemin sturen op een manier alsof we zouden uitdrogen wanneer we zonder komen te zitten.

Onder deze ideologie wordt het formeel beschermen van individuele vrijheden een instrument waarmee we horig worden gemaakt tot een systeem van selecte economische handelingen.

Ik vraag me af hoe vrij we zijn in ons denken als machthebbers propageren dat er geen alternatief bestaat voor onze huidige economische en politieke systemen. Kunnen we wel buiten bepaalde kaders denken? Of zit onze verbeeldingskracht vast, doordat ze wordt begrensd door onze liberale notie van vrijheid?

Volgens Arendt uit een groeiende vervreemding van de wereld om ons heen, aangewakkerd door consumptiecultuur, zich in het vrije denken en de vrije wil als ultieme symptomen van vrijheid. In het kielzog van het liberalisme menen we dat vrijheid ontstaat op het moment dat we een harmonieuze relatie met onszelf bereiken, door het voeren van interne dialogen of het succesvol aanwenden van onze vrije wil. Dit liberale denken botst echter frontaal met Arendt's vrijheidsideaal omdat ze het ziet als vijand van de publieke zaak.

Volgens haar is de liberale triomf van de vrije wil een verwoede poging om troost te vinden binnen onszelf; het individu als schuilplaats voor onze wanklinkende wereld, waarin we doof zijn geworden voor de harmonie van de gemeenschap.

Ik denk aan de film "Der Himmel über Berlin": scènes van stille metro's gevuld met flarden van onuitgesproken individuele gedachten, hangende mondhoeken, doffe ogen. Als er geen publieke ruimte is die al die gedachten loswrikt en ze samenbrengt tot mozaïek, blijft de samenleving een grillige verzameling interne monologen.

Arendt onderkent dat de liberale vrij wil niet in staat is de wereld naar haar hand te zetten om haar gewenste eindresultaat te bereiken. Ze is incompetent, gefrustreerd door een lege maag, hongerig naar meer macht om de wil te voltooien. Ze wil onverzettelijk vrij zijn van inmenging van anderen. Het streven naar autonomie en soevereiniteit is voor Arendt daarom geboren uit deze ideologie van vrije wil. Historisch gezien is het enige wat deze wil kan behalen de onderdrukking van anderen omdat ze nagenoeg onbekwaam is om macht op een collectieve manier te organiseren. De vrije wil en haar ideaalbeeld van autonoom handelen gaan dus ten koste van onze interafhankelijke relaties.
Hoewel ik in het huidige geopolitieke krachtenveld het streven naar autonomie begrijp, vraag ik me af wat de inbedding van het klimaatvraagstuk in de retoriek van strategische autonomie en soevereiniteit doet met de mogelijkheid om echte vrijheid te ervaren binnen het handelen op het klimaatprobleem. Op het nu ingeslagen pad zoeken we die vrijheid binnen het huiselijke comfort van de natiestaat, doortrokken met het private, anti-wereldlijke denken dat Arendt zo tegenstaat.

Dus, zichtbaar gemaakt door de klimaatcatastrofe lijken de pijlers van vrijheid van de liberale democratie onhoudbaar. We moeten een ander vrijheidsgevoel nastreven.
Als we dit niet doen, heeft de liberale staat op de lange termijn twee keuzes.
Of de staat laat individuele vrijheden, zoals het recht op privaat eigendom en op oneindige consumptie, onaangetast. Hierbij zal de garantie van bescherming van haar bevolking in het gedrang komen doordat ze niet in staat is de immense consequenties van klimaatverandering het hoofd te bieden. Of ze kan veiligheid en zekerheid verzekeren door een aantal individuele vrijheden op het gebied van consumptie te beteugelen middels het aanwenden van meer gecentraliseerde macht of het uitoefenen van het staatsmonopolie op geweld. Beide opties schenden het klassieke liberale sociaal contract.

Hoe verzoenen we klimaatactie dan met vrijheid? Arendt biedt een antwoord. Voor haar is vrijheid het handelen buiten de zelf om, binnen het publieke domein. In de ruimte van de handeling zelf krijgt vrijheid gestalte. Handelen is altijd een gemeenschappelijke aangelegenheid waarin iedereen een gelijke positie heeft; een concert van virtuozen waarin niet het eindproduct maar de uitvoering zelf bewondering oproept. In de spontaniteit van de actie zelf kan een nieuwe wereld zich ontvouwen.

Gezien de problematiek van de vrije wil, moet handelen immuun worden van een wil, een ‘om-te’, een poging een vast einddoel te realiseren. We doen dit door ons handelen te baseren op voor iedereen gelijke principes die ten goede komen aan de publieke zaak. Een voorbeeld van zo’n principe is moed. Moed brengt het individu uit haar eigen levenszorgen in het domein van wereldlijke vrijheid en is zo in staat zichzelf aan de kant te zetten voor het algemeen belang.

Arendt herkende publiek handelen in deliberatieve democratie, zoals burgerberaden. Ze wijst er echter op dat niet iedereen de vrijheid heeft om vrij te zijn. Arendt zag in haar analyse van de Amerikaanse en Franse revoluties dat de principes die collectieve actie inspireren het sterkst gelden in revolutionaire tijden, specifiek in situaties waarin mensen al bevrijd zijn: vrij van angst maar ook vrij *from want*, van het nastreven van basisbehoeften, vanwege een goede economische situatie. Armoede, zegt Arendt, staat haaks op de basisvoorwaarde van gelijkheid die mensen in staat stelt elkaar publiek te kunnen ontmoeten en vrijheid in actie te kunnen ervaren. Dit kan een belangrijke les zijn voor het succes van democratische innovaties die recentelijk meer bezongen worden. Die staat of valt met de politieke wil om economische ongelijkheid te verminderen.

Voor een nieuw vrijheidsideaal dat breekt met het liberale vrijheidsdenken, dat ons aan de democratie bindt en kan aanzetten tot klimaatactie, moeten we streven naar het creëren van voorwaarden voor gelijkheid. Alleen zo kunnen we publieke gesprekken faciliteren waar iedereen vrij kan zijn in handelen.

Zo kunnen we acrobaten worden, samen versponnen in het web van touwen op het democratische zeilschip, een web van collectieve interacties tussen personen die, net als ik, hun oude romantische vrijheidsideaal hebben laten varen. Een evenwichtsoefening tussen tegelijkertijd verbonden zijn met elkaar en de natuur én ruimte bieden voor spontaniteit middels actie. Deze tijd vraagt om collectieve virtuositeit waarbij we eenieder moeten kunnen verstaan.

De last, die bepaal jij

Auteur: Timon J. Beeftink

29 november 2025.

Het is heerlijk om uit te schreeuwen dat ik geen superheld ben. En ik ben niet de enige. De hele zaal barst los, ook de twee vrienden met wie ik altijd naar hiphopconcerten ga. Ze springen, net als ik, tussen het flitsen van de lampen door. Op het grijze podium met zwarte, lange doeken staat Winne, zonder Feis. 'Superman' heet hun nummer uit 2014. Ik ken de tekst uit m'n hoofd en vooral die uithaal aan het eind is heel lekker:

Het gewicht van de wereld kunnen m'n schouders niet verdragen

En ik ben niet zonder zonden

Nee ik ben geen Kent, geen held, geen Superman.

26 september 2025.

We liggen met een trappistenbiertje in een warme jacuzzi en hebben het over klimaatverandering. Aanleiding: een van m'n vrienden wil graag een marathon lopen. In Rome. Ik zeg dat ik het best begrijp, zo'n stad, maar dat het onzin is om voor zoiets het vliegtuig te pakken. Hij vindt van niet. Nou ja, vooral dat het niet zoveel uitmaakt als je kijkt naar al die expats, die digitale nomaden, die zakenlui met hun tweedaagse tripjes. Waarom zouden wij dan alle lasten van de klimaatverandering op onze schouders moeten nemen?

De andere vriend, we liggen hier met z'n drieën, ergens in de Ardennen, vindt dat ook. Je mag best een beetje genieten. Ik begin over Atlas. Dat ze gelijk hebben, dat ik mij ook wel eens afvraag of het zin heeft, maar dat het voor mij niet voelt alsof ik met het hemelgewelf rondzeul. Vegetarisch eten, niet vliegen, meeste kleding tweedehands – ik vind het prima. En we mogen best wat inleveren, want, zo gaat het fantastische argument dat ik deze maand bedacht, wie ben ik om iets van de Aarde en de medemens te vragen dat ze niet aankunnen?

'*Jij hebt ook een auto,*' begint er een, net als ik tevreden een slok van m'n bier neem.

8 januari 2026.

'*Democratie als vertegenwoordiging*,' staat er op de laptop twee stoelen verderop. Vast iemand die politicologie of filosofie studeert. De slides staan vol met vetgedrukte begrippen en zij, begin twintig, trekt gele strepen in een dik boek, dat op tafel ligt.

Ik kijk zo nonchalant mogelijk opzij en probeer de titel te lezen, maar dat lukt niet. En het haar vragen in deze stilteruimte is ook zowat, dus laat ik het erbij en kijk ik weer naar het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) dat ik in mijn zoektocht naar statistieken tegenkwam. '*Tussen duurzaam denken en duurzaam doen*', uit 2024. Wat blijkt? Er zijn, heel grof gezegd, twee groepen. Mensen met een praktische opleiding die duurzaam leven en klimaat niet belangrijk vinden – en mensen met een theoretische opleiding die niet duurzaam leven en klimaat belangrijk vinden. Tja. Dat schiet niet echt op. Gelukkig reikt het rapport een handvat aan. Uit het persbericht: *'Als mensen al bereid zijn tot verandering dan is dat met name uit financieel oogpunt: als niet-duurzaam gedrag meer geld kost dan duurzaam gedrag.'*

Ik kan een lach niet onderdrukken. Juist de groep die het zich kan veroorloven om wat meer lasten te dragen, heeft een financiële prikkel nodig. Tuurlijk, we moeten vervuilende bedrijven aanpakken, windmolenparken bouwen, afspraken met landen als China, India maken, maar als niemand iets wil inleveren – hoe kunnen we dan verwachten dat een democratie het klimaatvraagstuk aankan? Want een democratie volgt de burger. Niet andersom.

“Het gewicht van de wereld kunnen m’n schouders niet verdragen

En ik ben niet zonder zonden

Nee ik ben geen Kent, geen held, geen Superman.”

Misschien komt het door de afstand tussen politiek en leven, bedenk ik me, terwijl ik opzij kijk, naar buiten. Op haar scherm staat inmiddels een andere slide. De titel (ik geloof het haast niet): 'De invloed van het kapitalisme en de techniek op onze democratie'.

12 oktober 2025.

'*We sluiten hierbij dit thema af, het thema "Klimaat"…*' Terwijl Fons Lambie nog wat doorpraat, begin ik al met mopperen. M'n vriendin is het wel van me gewend. Ik ben geen rabiate vegetariër, maar als het aankomt op onze technocratische blik – berg je maar. Meer innovatie, minder kosten. Dat is zoiets als: je kan op dezelfde voet verder leven en niemand hoeft pijnlijke keuzes te maken. Precies die reclame van net, mopper ik door. Je belooft ambitieus klimaatbeleid en zegt daar dan bij: *'De stok, dat zijn wij, de lat, die bepaal jij.'*

Dat horen de kiezers natuurlijk graag. Rob Jetten in het eerste televisiedebat van RTL: *'Hé, klimaatbeleid levert mij een fijnere woning op, met minder kosten voor het warm houden van m'n huis, en elektrische auto's van Europese bodem.'*

4 december 2025.

Ik heb net een broodje met tonijnsalade gegeten. Vis, dus. Voor het eerst in acht jaar. Komt het door dat concert dat ik minder zwaar aan m'n verantwoordelijkheid til?

Oké, het was ook best asociaal om met de gratis meergranentriangel en het pistoletje met beenham (dat plakje werkte ik wel vakkundig weg in de soepkom) terug naar de receptie te gaan, maar toch. Vroeger had ik dat gedaan. Nee, beter nog, ik had mijn dieetwensen aangegeven toen we een halfuur terug het hotel binnenliepen. Maar ik zei niks, bleef zitten. Ook nu, terwijl ik naar de trein loop, is daar dezelfde vraag: wat maakt het ook uit, dat ene beetje dood dier op een donkerblauw, porseleinen bord in een klein stadje in het zuiden van Limburg?

Tja, niet veel. Al vond ik de mayonaise met grijze draadjes verschrikkelijk vadsig. Gelukkig heb ik een banaan in m'n tas. Terwijl ik een eerste hap neem, ergert het me dat ik zo denk. Dat vond ik toch het probleem? Precies die logica, van dat het op wereldschaal geen zak uitmaakt en we ook een beetje moeten genieten van het leven, vond ik toch altijd veel te makkelijk? Het is niet zo dat ik elke nacht over ossenhaas of een hagelwit strand droom en mijn leven haat.
We leven in een cultuur die ons aanpraat dat we licht moeten leven, heel licht, en dan is dat hele verhaal over 'lasten' vooral een excuus om je verantwoordelijkheid te ontlopen.

Ziezo. Zo hoort het. Na de laatste hap van de banaan – de smaak van de tonijnsalade is zo goed als verdwenen – besluit ik om het bij een eenmalige escapade te laten.

22 mei 2025.

Bruno Latour noemt het een 'doodzonde'. Zelf zou ik niet zo ver gaan, denk ik, maar toch. De Franse socioloog en filosoof snijdt een gevoelig punt aan. In een interview met Nicolas Truong, vlak voor zijn dood in 2022, zegt Latour: *'Wanneer je mensen naar hun politieke mening vraagt, denken ze altijd dat ze op een hoog, algemeen niveau moeten praten.'*
Ik zet een uitroepteken in de kantlijn en lees verder. Vijftien zinnen later heeft Latour het over zijn workshops, waar hij aan deelnemers vraagt om op te schrijven waar hun schoen wringt. Gewoon, in hun eigen, kleine levens. Omdat ze anders 'te snel op het algemene overstappen'. Bij zo'n workshop zit een fokker uit de Limousin, midden Frankrijk, die meteen een tirade tegen de agro-industrie afsteekt. Latour legt hem uit dat dit niet de bedoeling is.
Daarna stelt de fokker toch een lijst op en ontdekt dat hij niet zonder subsidies en leveranciers kan.

Twee pagina's later vat Latour samen: *'Politiek gaat niet over een ander algemeen niveau bereiken; politiek is zo ver mogelijk doordringen in het netwerk van onze verbindingen en afhankelijkheden.'* Ik pak m'n pen weer van tafel. In de kantlijn kriebel ik: *'Het vermogen tot handelen verdwijnt, als we alles op grote schaal bekijken – en daar wil L ons voor behoeden.'*

25 december 2025.

Ik heb een oom met een stokpaardje. Ook nu weer, in de erker, terwijl we onze borden met fattoush en gegrilde aubergines – het thema is 'Libanees', voor de vleeseters zijn er kippenpoten van oma – leegprikken. Aanleiding? Een tante die haar beklag doet over het nieuwe parkeerbeleid van de gemeente en het woordje 'ze' gebruikt.

En ja hoor, daar gaat m'n oom weer. *'Wie is zé?'* Hij drukt met z'n wijsvinger op tafel en vervolgt: *'Ik heb een hekel aan zé. De overheid, dat zijn wij.'*

Ik lach. M'n oom werkt al meer dan vijfentwintig jaar als rijksambtenaar. Vandaar. En terwijl m'n tante tegenstribbelt en erover begint dat parkeergarages buiten de gracht heel onhandig zijn, bedenk ik me dat het een mooie gedachte is, want ja, stel je voor. 'De' politiek is niet daar en ergens heel ver weg. Het is hier. Op de vork waarmee ik mijn laatste stukje aubergine prik. Dat is toch bizar? Of bedoelt m'n oom het niet zo?

10 januari 2026.

Een van m'n eerste ezelsoren vouwde ik in het interview met Latour. Ik vond het lange tijd zonde, die penstrepen en vouwen, tot ik me bedacht dat een boek ook maar een gebruiksvoorwerp was. Dus zit er hier eentje, rechtsboven, pagina 101. Ik vond de toon van zijn kritiek op het technocratische denken fantastisch. Vooral deze twee zinnen: *'De Aarde is niet boeiend genoeg, maar naar Mars gaan, ja dat is wel wat! Het is geweldig dat die mythe van wegvliegen en opstijgen eindelijk belachelijk wordt gemaakt, dat die afbrokkelt en verdwijnt.'*

Maar, denk ik, terwijl het boekje op de eikenhouten eettafel ligt, die andere vorm van wegvliegen en opstijgen bestaat nog steeds, want dat is het toch: klimaatverandering zien als een opgave voor 'de' politiek. We zijn geen superhelden, maar democratie en klimaat redden zichzelf niet. Ze hebben ons nodig. Zolang wij weigeren om lasten te dragen, kunnen we niet van een democratie verwachten dat zij problemen oplost die om lasten vragen. En krijg je dus politici die het wel hebben over een elektrische auto en isolatie, maar niet over onze leefstijl.
Best hoopvol dus, die blik van Latour. Er is een andere politiek mogelijk. Die begint alleen niet elders, maar hier, in het netwerk van onze levens. De bal voor ander klimaatbeleid ligt bij ons. Of de stok. Wacht, ja, misschien is dat het wel – weer die reclameslogan. Alleen zijn wij het dan die de stok tillen. En met een lettertje erbij:
'De last, die bepaal jij.'

Het koele midden bewaren: hoe democratie kan leren leven met klimaatrealiteit

Auteur: Martine Blom

De klimaatcrisis is geen toekomstscenario meer. Ze is zichtbaar in hittegolven die ziekenhuizen ontregelen, in droogtes die voedselzekerheid ondermijnen en in overstromingen die ongelijkheid verdiepen. Tegelijkertijd staat de democratie onder druk. Vertrouwen in instituties brokkelt af, het publieke debat verhardt en complexe langetermijnkeuzes botsen met kortetermijnbelangen. Klimaat en democratie raken zo steeds sterker met elkaar verknoopt- en soms verstrikt. De vraag is niet alleen of ons bestuur het klimaatvraagstuk aankan, maar ook hoe democratie zelf kan transformeren om recht te doen aan een werkelijkheid die structureel verandert.

Dit essay vertrekt vanuit internationale ervaringen op het snijvlak van klimaat, gezondheid en bestuur, opgedaan in uiteenlopende contexten waarin ik heb gewerkt met beleidsmakers, zorgprofessionals en maatschappelijke organisaties. Niet om één land centraal te stellen, maar om te laten zien hoe vergelijkbare spanningen overal terugkeren: tussen urgentie en legitimiteit, tussen expertise en draagvlak, tussen mondiale problemen en lokale besluitvorming. Juist in die spanningen schuilt een kans om het 'koele midden' te herontdekken: een democratische ruimte waarin conflict niet wordt ontkend, maar productief wordt gemaakt.

Democratie onder hitte

Klimaatbeleid confronteert democratie met haar zwakke plekken, iets wat ik in verschillende landen en bestuurlijke contexten van dichtbij heb zien gebeuren. Ten eerste de tijdshorizon. Democratische systemen zijn gebouwd op verkiezingscycli, terwijl klimaatverandering vraagt om beleid dat decennia overstijgt. Ten tweede de verdeling van kosten en baten. Klimaatmaatregelen leveren vaak collectieve, toekomstige voordelen op, maar vragen individuele, onmiddellijke offers. Dat maakt ze politiek kwetsbaar. Ten derde de kennisasymmetrie. Klimaatvraagstukken zijn technisch complex, waardoor besluitvorming leunt op expertise die voor veel burgers moeilijk te doorgronden is.

Deze spanningen leiden tot een gevoel van oververhitting. Beleidsmakers voelen druk om snel te handelen; burgers ervaren dat beslissingen 'over hen heen' worden genomen. Het gevolg is polarisatie: klimaatactivisten versus sceptici, stad versus platteland, jong versus oud. Democratie wordt zo niet langer gezien als een gedeelde ruimte voor meningsverschil, maar als een arena waarin winnaars en verliezers tegenover elkaar staan.

De verleiding van de rechtszaal

In deze context is het niet verrassend dat het klimaatdebat steeds vaker verschuift naar de rechter. Klimaatrechtszaken bieden burgers en maatschappelijke organisaties een instrument om overheden aan hun eigen beloften te houden, die nu inderdaad niet nagekomen worden. Juridische uitspraken kunnen blokkades doorbreken en urgentie afdwingen.

Tegelijkertijd leggen ze een democratisch spanningsveld bloot. Wanneer de rechter richtinggevend wordt voor klimaatbeleid, rijst de vraag waar de politieke afweging blijft.

Rechtszaken zijn geen falen van de democratie, maar wel een symptoom. Ze wijzen op een gebrek aan effectieve politieke besluitvorming en op het ontbreken van robuuste mechanismen om langetermijnverantwoordelijkheid te borgen. Het risico is dat klimaatbeleid wordt gereduceerd tot naleving van minimumverplichtingen, terwijl de bredere maatschappelijke dialoog achterblijft.

Besturen in lagen: van nationaal naar lokaal

Klimaatbeleid is bij uitstek een meerlagige bestuursopgave. Internationale afspraken vertalen zich naar nationale doelen, die vervolgens lokaal moeten worden uitgevoerd. Juist op lokaal niveau worden abstracte doelen concreet: windmolens, warmtenetten, mobiliteitskeuzes. Hier ontstaat vaak weerstand, niet per se tegen het doel, maar tegen het proces.

Internationale ervaringen laten zien, en bevestigen wat ik zelf in de praktijk heb waargenomen, dat beleid effectiever en democratischer wordt wanneer lokale actoren niet alleen uitvoerders zijn, maar mede-ontwerpers. Dat vraagt om bestuurlijke bescheidenheid: erkennen dat nationale blauwdrukken zelden één-op-één passen op lokale realiteiten. Tegelijk vraagt het om duidelijke kaders en verantwoording, zodat lokaal maatwerk niet ontaardt in vrijblijvendheid.

Gezondheid als centrale democratische test

Gezondheid vormt een bijzondere schakel tussen klimaat en democratie. Klimaatverandering manifesteert zich hier niet als abstract risico, maar als directe aantasting van het dagelijks leven: hittestress, verslechterde luchtkwaliteit, infectieziekten en mentale belasting. Juist omdat gezondheid zo tastbaar is, fungeert zij steeds vaker als een democratische stresstest. Wie wordt beschermd, wie loopt risico en wie beslist daarover?

In veel landen zie ik dat gezondheid in het klimaatdebat wordt ingezet als argument om urgentie te creëren, maar zelden als lens om het bestuur zelf te herzien. Toch legt juist de gezondheidsdimensie bloot waar democratische processen knellen. Klimaatgerelateerde gezondheidsrisico's treffen bevolkingsgroepen ongelijk: ouderen, mensen met chronische aandoeningen, bewoners van slecht geïsoleerde woningen en mensen met lagere inkomens lopen structureel meer risico. Wanneer beleid deze verschillen onvoldoende erkent, ondermijnt dat niet alleen rechtvaardigheid, maar ook vertrouwen in de democratische besluitvorming.

Tegelijkertijd dwingt de gezondheidssector tot nadenken over langetermijnverantwoordelijkheid. Gezondheidsstelsels zijn ingericht op zorg hier en nu, terwijl klimaatverandering vraagt om duurzaamheid, veerkracht en vooruitdenken. Dit schuurt met politieke logica's die vooral reageren op zichtbare crises. De vraag welke gezondheidsrisico's acceptabel zijn, en voor wie, is daarmee onvermijdelijk een democratische vraag.

Internationale ervaringen laten zien dat gezondheid ook een verbindende rol kan spelen. Waar klimaatbeleid snel ideologisch wordt geframed, kan gezondheid een gedeeld referentiepunt vormen. Vrijwel iedereen hecht waarde aan een leefomgeving die gezond is voor zichzelf en voor volgende generaties. Dat maakt gezondheid tot een potentieel 'koelend' narratief: niet omdat het conflict wegneemt, maar omdat het het gesprek herkadert van abstracte doelen naar concrete menselijke gevolgen.

Juist daarom vraagt de koppeling tussen klimaat en gezondheid om democratische waarborgen. Gezondheid mag geen technocratisch argument worden waarmee moeilijke keuzes worden gelegitimeerd zonder inspraak. Integendeel: het vraagt om transparantie over onzekerheden, expliciete afwegingen over verdeling van risico's en ruimte voor maatschappelijke dialoog over wat we als samenleving acceptabel vinden.

Democratie als leerproces

Een terugkerend patroon in klimaatbeleid, dat mij in zowel internationale als nationale trajecten is opgevallen, is de focus op doelen, indicatoren en deadlines. Hoewel noodzakelijk, schuilt hier een gevaar: democratie wordt gereduceerd tot een instrument om vooraf vastgestelde uitkomsten te legitimeren. Wat ontbreekt, is aandacht voor democratie als leerproces.

“Toekomstige burgers hebben geen stem, maar zullen de gevolgen dragen van hedendaagse keuzes.”

De veelvoudige effecten van klimaatverandering zijn onzeker en dynamisch. Naast de duidelijke noodzaak voor de volledige afbouw van fossiele brandstoffen, moeten beleidskeuzes regelmatig worden herzien op basis van nieuwe inzichten en ervaringen. Dat vraagt om een democratie die niet alleen beslist, maar ook reflecteert en bijstuurt. Burgerberaden, participatieve monitoring en transparante evaluaties zijn geen 'extra's', maar kernonderdelen van adaptief bestuur.

Belangrijk is dat deze vormen van participatie niet worden ingezet als pleisters op de wond van wantrouwen. Wanneer burgers alleen mogen meepraten over details, terwijl de grote lijnen vastliggen, werkt participatie averechts. Democratische vernieuwing vraagt om echte invloed, maar ook om eerlijkheid over grenzen en dilemma's.

Generaties en rechtvaardigheid

Een van de meest fundamentele spanningen tussen klimaat en democratie is die tussen huidige en toekomstige generaties. Toekomstige burgers hebben geen stem, maar zullen de gevolgen dragen van hedendaagse keuzes. Dit intergenerationele vraagstuk daagt het klassieke democratische model uit.

Internationaal wordt geëxperimenteerd met generatietoetsen, jongerenraden en ombudsfuncties voor toekomstige generaties. Deze instrumenten zijn waardevol, maar alleen als ze meer zijn dan symboliek. Ze moeten structureel worden ingebed in besluitvorming en gekoppeld aan duidelijke verantwoordelijkheden. Anders dreigen ze te verworden tot morele alibi's.

Het koele midden bewaren

Hoe houden we het hoofd koel in een oververhit debat, zeker wanneer je, zoals ik, zowel binnen als buiten instituties hebt gewerkt en de frictie tussen beleid en praktijk van dichtbij kent? Niet door conflict te vermijden, maar door het te kanaliseren. Democratie veronderstelt meningsverschil; klimaatbeleid maakt dat meningsverschil onvermijdelijk zichtbaar. De uitdaging is om ruimte te creëren waarin uiteenlopende perspectieven elkaar niet uitsluiten, maar uitdagen.

Dat vraagt om leiderschap dat onzekerheid durft te benoemen, in plaats van schijnzekerheid te verkopen. Om instituties die transparant zijn over afwegingen en consequenties. En om burgers die niet alleen worden aangesproken als consumenten of kiezers, maar als mede-eigenaren van collectieve keuzes.

Klimaatverandering en daarmee het nodige beleid is ingrijpend. De vraag is niet of het pijn doet, maar of die pijn eerlijk wordt verdeeld en democratisch wordt besproken. In dat gesprek ligt de sleutel tot legitimiteit.

Conclusie

Klimaat en democratie versterken elkaar niet vanzelf. Zonder democratische vernieuwing dreigt klimaatbeleid zijn draagvlak te verliezen; zonder klimaatrealiteit verliest democratie haar relevantie. De kunst is om beide tegelijk serieus te nemen. De vraag hoe samenlevingen omgaan met klimaatgerelateerde gezondheidsrisico's (wie wordt beschermd, wie niet, en wie daarover beslist) vormt daarbij een cruciale toetssteen voor democratische legitimiteit.

Internationale ervaringen laten zien dat effectieve klimaatactie niet voortkomt uit technocratische perfectie of juridische dwang alleen, maar uit het vermogen om conflict, onzekerheid en diversiteit te integreren in besluitvorming. Democratie hoeft daarvoor niet te worden 'gered'; ze moet worden verdiept.

Het koele midden is geen compromisloze middenweg, maar een ruimte waarin scherpe keuzes worden gemaakt met open vizier. Alleen daar kan een democratie ontstaan die bestand is tegen de hitte van de klimaatcrisis.

Waarom een echt duurzame transformatie af en toe politieke tegenslag vereist

Auteur: Dore Engbersen

Klimaatbeleid wordt wereldwijd in rap tempo teruggeschroefd. Deze tegenslag lijkt desastreus voor het klimaatvraagstuk en zet ons weer jaren terug in de tijd. Als reactie hierop klinkt steeds vaker de oproep om belangrijke besluiten over klimaat en duurzaamheid uit de directe politieke arena te halen en toe te vertrouwen aan experts en onafhankelijke organen die de langetermijnopgaven kunnen waarborgen. Zo pleit hoogleraar Hens Runhaar (2025) voor een deltacommissaris voor het landbouwbeleid en stelt transitiehoogleraar Jan Rotmans (2025) een themakabinet met experts voor in combinatie met gelote burgerberaden die geworteld zijn in de samenleving. Maar is zo'n tegenslag werkelijk alleen maar slecht, of kunnen tegenslagen in een gezonde democratie ook een rol vervullen in een duurzame transformatie?

De (belangrijke) grillen van de electorale politiek

Het is een aantrekkelijk idee om onderwerpen die op korte termijn actie vereisen, maar waarvan de baten pas op lange termijn zichtbaar worden, te onttrekken aan de grillen van de electorale politiek. Langetermijnbeleid is immers een gemakkelijke prooi voor populisten, die dagelijks hun sprintjes trekken in Kamerdebatten, talkshowtafels en sociale media, en daar al snel elke maatregel met zichtbare kosten voor huidige generaties verwerpen. De huidige vorm van onze representatieve democratie lijkt niet goed uitgerust om deze uitdaging het hoofd te bieden. Meer ruimte zou gegeven moeten worden aan het redelijke midden om tot breed gedragen, vooruitziende en rationele besluiten te komen – zoals ook bepleit door de actiegroep van *Klaas Dijkhoff*[1], Parool (2026) – en zo het populisme in de kiem te smoren.

Dergelijke pogingen tegen populisme en polarisatie zijn te prijzen, maar er schuilt ook een gevaar in. Het ontneemt namelijk het conflict uit de politiek en doet klimaatbeleid af als een puur rationele keuze waarvoor geen alternatief bestaat. Hoogleraar politicologie Tom van der Meer (2024) stelt dat het hebben van een alternatief de essentie is van een democratie en roept daarom op om de kunst van het politieke conflict te herpakken. Populisme, zo betoogt hij, is niet een reactie op een gebrek aan redelijkheid, maar een reactie op het gebrek aan een reëel alternatief. Bovendien is het, voor het vertrouwen in de democratie en de politiek, noodzakelijk dat kiezers zich zo nu en dan tegen het klimaatbeleid kunnen keren.

Dat vertrouwen volgt daarmee een natuurlijke cyclus: het neemt af wanneer kiezers geen grip ervaren op de politiek en neemt toe wanneer zij in staat worden gesteld hun stempel te drukken.

Belangrijk is dan wel dat politieke partijen serieuze alternatieven bieden op het gebied van klimaatbeleid. Ontbreken die, dan dreigt het risico dat partijen die wel een alternatief bieden – zij het absurd, onuitvoerbaar of ongewenst – er met de buit vandoor gaan. Zijn die alternatieven er wel, dan hoeft het conflict niet te draaien om de vraag óf er klimaatbeleid moet komen, maar bijvoorbeeld over wie die lasten daarvan draagt. Vervolgens is het aan politieke partijen om, ook na de verkiezingen, het politieke conflict vast te houden en tot compromissen te komen via een zichtbaar uitgevochten waardenstrijd.

Kiezers voelen zich dan erkend in hun opvattingen omdat hun standpunten niet worden afgedaan als onredelijk of onwaar (slechts 'hoogleraren' hebben recht van spreken), maar deel uitmaken van het democratisch proces. Zelfs tegenstanders zullen zulke besluiten eerder accepteren, in de wetenschap dat een democratisch genomen besluit altijd een tijdelijke stolling is van overheersende waarden en opnieuw ter discussie kan worden gesteld. Juist dát besef maakt het mogelijk om, met draagvlak, harde en noodzakelijke keuzes te durven maken voor het klimaat.

Constructieve conflicten in de polder

Een goed voorbeeld van hoe conflict ook constructief kan bijdragen aan duurzame transformatie is het co-creatieproces dat werd georganiseerd in de Friese Hegewarrenpolder. Bijna een jaar lang gingen bewoners en belanghebbenden in dit proces met elkaar in gesprek over de toekomstige inrichting van de huidige veenweidepolder, die door bodemdaling bijdraagt aan CO_2-uitstoot en leidt tot hoge kosten voor dijkonderhoud. In plaats van te streven naar consensus, presenteerde het co-creatieteam twee hele verschillende varianten. In de eerste variant zou de polder grotendeels behouden blijven, met iets hogere waterpeilen om de uitstoot deels te beperken. De tweede variant voorzag in een radicalere ingreep, waarbij de polder grotendeels zou worden omgevormd van landbouw tot natuur en de uitstoot vrijwel zou verdwijnen. Beide varianten konden rekenen op steun van verschillende deelnemers aan het co-creatieproces en vertegenwoordigen waarden die belangrijk werden gevonden in het gebied.
In plaats van één voorkeursvariant naar voren te schuiven, werden beide opties als gelijkwaardig voorgelegd aan de gekozen vertegenwoordigers van het waterschap, de gemeente en de provincie.

De uiteindelijke keuze viel op de radicale variant, omdat deze de meeste beleidsdoelen realiseerde. Juist doordat beide varianten serieus en gelijkwaardig waren meegenomen in de politieke besluitvorming, voelden ook de tegenstanders zich gehoord en konden zij zich neerleggen bij de uiteindelijke beslissing. Ook al was het in de ogen van de betrokken ambtenaren al vroeg duidelijk dat er eigenlijk maar één variant aan de doelstelling voldeed. Ironisch genoeg leidde het afstand nemen van het bestuurlijke 'polderen' zo ook tot een letterlijk afscheid van het eindeloos polderen in het veenweidegebied.

Dit voorbeeld laat zien dat het serieus nemen van tegengeluiden kan bijdragen aan vertrouwen in zowel het proces als de uitkomst van klimaatbeleid *(Engbersen et al., 2026)*. Conflict hoeft een transformatie dan ook niet per definitie te blokkeren, maar kan juist productief werken. Bovendien is volgens politiek filosoof Chantal Mouffe (1999) conflict onvermijdelijk en een teken van een levendige democratie. De kernfunctie van een democratie is volgens haar ervoor te zorgen dat mensen elkaar niet zien als vijanden, maar als tegenstanders wier ideeën net zoveel recht van bestaan hebben als de eigen. Wanneer daarentegen uit naam van consensus de flanken het zwijgen worden opgelegd, bestaat het risico dat zij elders of op andere manieren hun uiting vinden. Het langdurig doorvoeren van een dergelijke consensusaanpak, waarin de meerstemmigheid van de samenleving wordt uitgesloten, kan er bovendien toe leiden dat niet alleen de inhoud van beleid, maar ook het democratische systeem zelf onderwerp van strijd wordt *(Martin Schulz et al., 2024)*.

Een langetermijndemocratie

Mijn bedoeling is niet om langetermijnbeleidscommissies of democratische innovaties als contraproductief af te schilderen. Het is van belang dit soort experimenten te verkennen, want duurzame transformaties ontstaan niet door simpelweg meer van hetzelfde te doen. Ik beweer ook niet dat tegenslagen ongevaarlijk zijn. Er is een reëel risico op verdere vertraging, impasse en cynisme. Wat ik wél beweer, is dat we in een poging om onze democratie sterker op de lange termijn te richten, conflict en tegenslagen niet moeten vermijden.
Een dergelijke manier van versimpelen doet geen recht aan de complexiteit van klimaatbeleid. Er zijn voldoende gegronde redenen om tegen klimaatbeleid te zijn.

“Er is een reëel risico op verdere vertraging, impasse en cynisme.”

Het feit dat het huidige klimaatbeleid ongelijkheid vergroot, bijvoorbeeld doordat kleine ondernemers vaker benadeeld worden, is daar een goed voorbeeld van *(Smit, 2025)*. Die tegenstemmen moeten niet worden weggezet als egoïstisch, bekrompen of fout. Juist vanuit conflict komt men tot diepere lagen van het probleem. Kritische perspectieven belichten kanttekeningen en zo komen we tot beter en rechtvaardiger klimaatbeleid. Bovendien, door open te staan voor iemand met een fundamenteel andere blik kunnen bijzondere verbindingen ontstaan en creatieve oplossingen worden gevonden.

Laten we daarom blijven experimenteren met burgerberaden en langetermijncommissies, en deze benutten om conflict niet uit de weg te gaan, maar hanteerbaar te maken. Het advies van de Wetenschappelijke Klimaatraad om een parlementaire commissie voor de toekomst te vormen met een brede groep Kamerleden sluit hier goed bij aan *(Pot & Zuure, 2025; WKR, 2025)*. Niet om de invloed van de electorale politiek uit langetermijnbeleid te halen, maar om de lange termijn juist in deze politiek te verankeren. Ook bij burgerberaden is het belangrijk om de tegenstem niet te vergeten en niet uitsluitend te focussen op waar consensus zit. Het was prachtig om te zien dat bij het Nationaal Burgerberaad Klimaat een zeer diverse groep burgers in staat was om tot 23 breed gedragen aanbevelingen te komen (10 met grote meerderheid en 13 met een gewone meerderheid). Tegelijkertijd is er in de externe communicatie over zulke processen vaak weinig aandacht voor de tegenstem. Het zou juist waardevol zijn om ook zichtbaar te maken waar men het oneens was, en waarom. Nu lijkt het soms alsof deze stemmen er niet toe doen—en dat is een gemiste kans.

Kortom, om langetermijnbeleid te laten slagen, zullen we moeten investeren in een langetermijndemocratie, waarin we echt leren omgaan met de fundamentele verschillen in waarden en denkbeelden binnen onze maatschappij. Juist daarom mogen belangrijke thema's niet uit de politieke arena worden gehouden uit angst voor populisme. Wanneer er niets te kiezen valt, zal de kiezer die het gevoel heeft niet serieus genomen te worden of er alleen voor de sier bij te zitten, de hakken in het zand zetten en niet willen luisteren naar wat de ander te zeggen heeft. Of erger: zich afvragen of diens stem er eigenlijk nog wel toe doet. Dat is op de lange termijn veel gevaarlijker.

Voor het vertrouwen in de democratie is het essentieel dat burgers zich kunnen uitspreken tégen beleid, ook als dat beleid noodzakelijk is. Zelfs belangrijk beleid moet zo nu en dan een tegenslag kunnen verduren, in de wetenschap dat de representatieve democratie tegen een stootje kan en daarna weer een duurzame stap vooruit kan zetten.

Homo Thermodynamicus

Auteur: Kas Jansma

We hadden het weer over Het Klimaat™, over waar het heen moet met een wereld in permanente crisis. Zoals gebruikelijk splijt de groep in twee: de degrowth-denkers, zij die bidden voor een harmonieuze wereld in evenwicht; en de ecomodernisten, zij die met het juiste groene sausje uit elk probleem willen groeien. To groei or not to groei. Alsof het een kwestie is van samen de knoop doorhakken, we staan op een kruispunt, wat gaan we doen? De grote verkiezing van hoe het verder moet met de mensheid. Naar rechts of naar links. Kies maar!

Ik voel me machteloos. De mensheid is in staat tot grote veranderingen, maar nog nooit was de verandering zo onnatuurlijk, nog nooit een opgave zo groot. Mijn gevoel van machteloosheid wordt voornamelijk gevoed door de wetten van de thermodynamica, de natuurkundige taal van energie. Economie is thermodynamica met een driedelig pak aan. Energie is de absolute MVP van alles wat onze economie maakt, verplaatst, afvoert en verzorgt. Er is een correlatie van bijna 100% tussen energieconsumptie, materiaalgebruik en het wereldwijde BBP.

Je kunt elk levend systeem vanuit thermodynamische regels omschrijven, van eencelligen tot natuurlijke ecosystemen, van economie tot het menselijk lichaam. Een plant neemt zonne-energie en suiker, creëert producten in de vorm van plantmateriaal, en ademt zuurstof en warmte als afval. De economie neemt ook zonne-energie (wind, fossiel - dit was ooit allemaal zonne-energie) en materialen, bouwt eten, producten en diensten, en ademt CO2, warmte en afval. Dit geldt voor alles: eencelligen en sterrenstelsels, je eigen lichaam en de BV Nederland. Alles wat leeft en groeit ‘dissipeert’ energie van haar meest bruikbare soort - van de zon - tot iets minder bruikbaar. Deze cascade gaat door en door, totdat alle energie uiteindelijk vervliegt als warmte, terug het universum in.

In tegenstelling tot veel andere natuurwetten zijn die van de thermodynamica in het aardse perspectief totaal onomkeerbaar. Het is een ‘arrow of time’, een proces dat altijd in dezelfde richting wijst: een omelet wordt nooit meer een ei, een kolkende waterval zal nooit van beneden naar boven stromen. Warmte stroomt nooit van een koude plek naar een warme plek. Energie wordt met elk gebruik minder waardevol. Entropie wordt altijd meer.

Eén van de eerste die deze thermodynamische lens gebruikte was de Pools-Amerikaanse natuurkundige en bioloog Alfred Lotka (1880 - 1949). Hij stelt zich de totale menselijke maatschappij voor als een groot, rollend wiel, onderweg naar niks anders dan waar nieuwe grondstoffen en energie liggen. Het wiel stuurt vanzelf naar overvloed, grondstoffen en energiebronnen. Wij voegen daartoe steeds een laagje wiel toe, met nieuwe spaken, extra tandwielen en meer capaciteit voor energie.
Die complexiteit is niet alleen in staat om meer energie te verwerken, het heeft ook meer energie nodig om te blijven draaien - het wiel heeft een metabolisme, net als een levend wezen.

Overlevingsinstincten bepalen de koers van het wiel. Volgens Lotka is Darwin’s *survival of the fittest* in de kern een strijd om beschikbare energie: het organisme dat het beste beschikbare energiebronnen aanboort en gebruikt als vermogen wint. Een groter wiel heeft een hoger vermogen, verwerkt meer energie en is sterker, stabieler en fitter. Een bos vangt dankzij bomen en struiken veel meer zonlicht dan een grasveld; laat het grasveld met rust en het wordt vanzelf een bos. Een bos heeft haar vermogen gemaximaliseerd, door zoveel mogelijk verschillende lagen aan blad te bouwen, om zoveel mogelijk en zo efficiënt mogelijk zonlicht en suiker om te zetten.
Sinds de ontdekking van vuur heeft de mens een superieur voordeel in deze strijd, geen wonder dat we die glansrijk hebben gewonnen.

Toen we fossiele brandstoffen ontdekten, zijn we pas écht gaan rollen. Het wiel is nu een high-tech monster, bij elkaar gehouden door een netwerk van spaken van ongekende complexiteit, in leven gehouden door een energiehonger van inmiddels het equivalent van meer dan 15 miljard tonnen olie per jaar, waarvan zo'n driekwart uit fossiele bronnen komt. Ik denk niet dat iemand beseft hoe veel dat is.

Hoe groter het wiel en hoe harder het rolt, hoe moeilijker het is om het wiel om te duwen; daarom blijft een fiets makkelijker overeind als het harder gaat. Ons wiel kan kleine schokjes (COVID, financiële crisis, een lokale oorlog) goed opvangen. Er zijn voldoende spaken in het wiel om het metabolisme in stand te houden, genoeg redundantie in de constructie. Maar als het wiel dan eenmaal omvalt, dan stort het als een kaartenhuis in elkaar, waarbij elke afbrekende spaak een heel ander stuk met zich meesleurt. De klimaatcrisis is als een storm die we in de verte zien opdoemen. Het wiel rolt er recht op af. Achter de storm ligt een dorre savanne, waar de grondstoffen op zijn, de natuurlijke bronnen uitgeput. Wat gaat er gebeuren?

Vooralsnog kiezen we groei - als er überhaupt iets te kiezen valt. We verleggen de focus van het wiel naar duurzame energiebronnen, in de hoop dat de storm in de verte minder heftig is; we verhogen de dijken en verkoelen de steden, zodat we de storm beter kunnen verdragen. Terwijl een oranje man aan de andere kant van de oceaan een stok tussen de spaken van het wiel probeert te steken, vragen we oud ASML-topman Peter Wennink wat we moeten doen. Zijn antwoord: groei, groei, groei. En iedereen staat te klappen.

Het wiel dendert door, wij voegen nog maar eens een complexiteitslaag toe. Zoals Franse historicus Jean-Baptiste Fressoz betoogt in zijn boek *More and More and More* bestaat de energietransitie vooralsnog alleen maar uit additie, we zijn nog geen enkele fossiele bron minder gaan gebruiken. Het wiel wordt groter, zijn honger naar meer energie wordt vervuld. De stap naar wind- en zonne-energie is bij uitstek een thermodynamische groeikeuze: waar fossiele brandstoffen 80% van hun energie als hitte verliezen, terwijl een elektromotor nagenoeg alles in nut omzet. Maar omdat het niet altijd waait en de zon niet altijd schijnt, voegen we wel een laag complexiteit toe. De storm in de verte wordt zwakker, het wiel wordt nog wat groter.

Om de storm in de verte te technofixen, smeren we de ketting met efficiency en circulariteit, zodat het vermogen maximaal kan blijven.

Ik vind de illusie dat het een keuze is nogal een arrogant idee. Niemand bestuurt het wiel. Niet politici, geen rijke kapitalisten of dictators, geen select groepje witte mannen op de achtergrond, niemand is in de positie om hier keuzes over te maken. Het wiel wordt aangetrokken door een evolutionair gedreven gradiënt van energie en maximale vermogenproductie. Zelfs als groei niet meer kan, moet het wiel zichzelf onderhouden, alleen al om te blijven draaien. Er is nog nooit een soort geweest die koos om te stoppen met groeien; dat gebeurt alleen als het wiel zichzelf niet kan onderhouden, als het metabolisme tekortschiet.

Er is geen enkel instituut, geen enkele overheid of bestuursorgaan actief aan het plannen om te stoppen met groeien, om het wiel te vertragen. Het zou politieke zelfmoord zijn, het is zwemmen tegen de evolutionaire stroom in.

Autocratieën zonder stevig democratisch fundament 'kiezen' voor een dogma gebaseerd op groei, moderne democratieën - zoals in Nederland - worstelen met überhaupt controle uitoefenen. Wat is er nodig voordat postgroei een acceptabel dogma is? Dat niet alleen, hoe dicht bij de afgrond moet een samenleving zijn voordat haar leiders het voortbestaan van haar burgers verkiest boven macht?

Ik ben bang dat het dan al veel te laat is. Het wiel geeft gas, totdat het tegen een muur aan rijdt, van een klif af dondert, of iemand er een flinke metalen staaf in de vorm van een kernbom of wereldoorlog tussen duwt.

Het is een ontnuchterende conclusie: het wiel dendert door, totdat het onvermijdelijk crasht - dat is degrowth. Econoom Paul Schenderling omschrijft het in zijn boek 'Leven na de groei' als *postgrowth-by-disaster*. Franse filosoof en degrowth-denker Timothee Parrique promoveerde met de titel *Slow down or perish*, energie-expert Nate Hagens noemt het *The Great Simplification*. Zelfs techno-optimist Diederik Samson omschrijft in zijn boek Groene Supermacht dat er waarschijnlijk een flinke ramp nodig is om mensen wakker te schudden. Kortom: een wereld in postgroei komt vanzelf, maar niet omdat we het kiezen. Het is onvermijdelijk.

“De klimaatcrisis is als een storm die we in de verte zien opdoemen.”

Hoe die ineenstorting er dit keer uit gaat zien, weet niemand. Misschien is het al gaande. De polycrises anno 2026 zijn op z'n minst hobbels op de weg. De zesde massa-extinctie, de razendsnelle degradatie van biodiversiteit, is wellicht de klif waar we af gaan donderen. Het is niet de eerste keer dat een grote, complexe maatschappij door zo'n instortingsfase gaat; doorgaans is het slechts een kleine setback. Maar nog nooit was een maatschappij zó complex, nog nooit was een wiel zó groot. *The bigger they are, the harder they fall*.

Toch hoeft maatschappelijke instorting niet slecht te zijn. In de geschiedenis van de mensheid ontstaan er na zo'n crash, na een periode van chaos, juist meer egalitaire samenlevingen. Kleine, simpele wieltjes, die makkelijker bestuurbaar zijn. Daar kunnen we ons wél op voorbereiden, door vast een aanloop te nemen naar ons eigen kleine wiel. Met grote simplificatie kunnen we al beginnen: autonomie, in grondstoffen, infrastructuur en defensie. De duurzame technologie die we nu maken wordt ook voor het kleine, nieuwe wiel essentieel.

Referenties

Engbersen, D., Biesbroek, R., & Termeer, C. J. A. M. (2026).
The "Magic" of Conflict: How Participatory Governance Can Enable Transformative Climate Adaptation. Environmental Policy and Governance, 0, 1–17. https://doi.org/10.1002/eet.70071

Martin Schulz, Tom Lubbers, Mark van Twist, & Andrea Frankowski.
(2024). Leren tussen consensus en conflict (NSOB, Ed.)

Mouffe, C. (1999).
Deliberative democracy or agonistic pluralism. Social Research, 66(Fall), 745-758.

Pot, W., & Zuure, J. (2025).
De Kamer kan nu zelf initiatief nemen om de lange termijn centraal te stellen. Trouw. https://www.trouw.nl/opinie/opinie-de-kamer-kan-nu-zelf-initiatief-nemen-om-de-lange-termijn-centraal-te-stellen~b58cd44c/?utm_source=chatgpt.com

Rotmans, J. (2025, 5 Juni).
Het poldermodel werkt niet meer, Nederland is onbestuurbaar geworden. NRC Handelsblad. https://www.nrc.nl/nieuws/2025/06/05/het-poldermodel-werkt-niet-meer-nederland-is-onbestuurbaar-geworden-a4895967?utm_source=chatgpt.com

Runhaar, H. (2025, 16 januari).
Het is nu óf landbouw óf natuur. Maar juist daartussenin ligt de winst. De Volkskrant. https://www.volkskrant.nl/economie/het-is-nu-of-landbouw-of-natuur-maar-juist-daartussenin-ligt-de-winst~b0c3be7f/?utm_source=chatgpt.com

Smit, P. H. (2025, 3 December).
Klimaatbeleid is oneerlijk, waarschuwt raad. 'De mensen die zich niet gezien voelen, hebben gelijk'. De Volkskrant. https://www.volkskrant.nl/binnenland/klimaatbeleid-is-oneerlijk-waarschuwt-raad-de-mensen-die-zich-niet-gezien-voelen-hebben-gelijk~b8341222/

Van der Meer, T. (2024).
Waardenloze politiek: Hoe de politiek de kunst van het conflict verloor. Querido.

WKR. (2025).
Vaart maken met Visie: Met toekomstvisie richting geven aan klimaatbeleid.

Een boodschap van de radicaal

Auteur: Ieke Snel

In de scheikunde zijn radicalen deeltjes die koste wat kost verbinding willen. Bij mensen is dit niet anders. Toch zijn radicalen in de politiek weinig geliefd. Sterker nog, zij zouden het probleem zijn. Je wordt serieus genomen als je gematigd kunt zijn: redelijk, fatsoenlijk. Geen mens wil verbinding met de radicaal.

Ik ben klimaatactivist. Hoewel ik hier trots op ben, verzwijg ik dit vaak bij eerste ontmoetingen. Het gaat zelfs zo ver dat ik in discussies over het klimaatbeleid me meer dan eens genoodzaakt heb gevoeld te benoemen dat ik zelf nog nooit op de A12 heb gezeten. Recent onderzoek liet zien dat ik hier goed aan doe: onconventionele activisten – zoals deelnemers aan straatblokkades – worden gemiddeld gezien als onredelijker, radicaler, irritanter en minder dapper dan conventionele activisten. Daarnaast blijkt dat hoe negatiever er naar klimaatactivisten wordt gekeken, hoe minder hun gedrag wordt overgenomen en hoe meer ze verstoten worden. De paradoxale werkelijkheid lijkt te zijn dat hoe belangrijker een onderwerp voor je is, hoe minder serieus je wordt genomen.

De democratie staat onder druk. Op dit moment, ten tijde van de opkomst van fascisme, is het belangrijker dan ooit om de termen ‘radicaal’ en ‘extreem’ zorgvuldig te gebruiken. Met ‘radicaal’ bedoel ik expliciet níet radicaallinks of radicaalrechts gedachtengoed, dat het niet zo nauw neemt met de rechten van minderheden en andere liberaal- democratische principes. ‘De radicaal’ is in dit betoog een persoon die gelooft in grote maatschappelijke veranderingen; iemand die zich een wereld kan voorstellen die weinig lijkt op de wereld die we kennen.

Alle radicale denkers worden verbonden door één ding: een afwijzing van de status quo. Klimaatverandering dwingt ons bij uitstek om ze daarin gelijk te geven; het is nog nooit zoduidelijk geweest dat de status quo niet werkt. We hebben de radicaal daarom hard nodig: om zijn standvastigheid, zijn unieke perspectief op de samenleving en zijn verbeeldingskracht. Het is, kortom, tijd voor een herwaardering van de radicaal.

Radicaal zijn is altijd relatief. Het politieke venster verschuift, en gematigde denkers zijn hier, gewild of ongewild, ontvankelijk voor. Zo diende de VVD in januari 2025 een voorstel in om het blokkeren van infrastructuur expliciet strafbaar te stellen, ook als dit in het kader van een demonstratie gebeurt. Eén detail: dit is al strafbaar. Rechters bestraffen demonstranten alleen meestal niet, omdat ze oordelen dat het recht op demonstreren – een grondrecht – belangrijker is. Omdat het demonstratierecht een van de belangrijkste pilaren van de rechtsstaat is, is tijdens een demonstratie veel geoorloofd. Met dit voorstel voor de bühne maakt de VVD de vreedzame demonstranten dus verdacht voor electoraal gewin en beschadigt daarmee de steun voor en kracht van\klimaatdemonstraties.

Maar ook gematigden aan de linkerkant van het politieke spectrum zijn gevoelig voor het verschuivende discours. Het publieke debat bepaalt de prioriteiten. Zo is de ambitie op het gebied van klimaatneutraliteit bij D66 in twee jaar tijd van 2040 naar 2050 gegaan en is bij GroenLinks-PvdA het thema klimaat in het laatste partijprogramma van de symbolische eerste plek gestoten. In een democratie als de Nederlandse, die wordt geregeerd door de waan van de dag, is de radicaal de enige die standhoudt. Alleen de radicaal blijft ons herinneren aan de dreiging die niet alleen allesvernietigend zal worden, maar dat op veel plekken nu al is.
Verder is de omgang met radicalen een meetlat voor de democratie. Uit een rapport van Amnesty International bleek in 2023 dat in Nederland vreedzame demonstranten te maken kregen met onrechtmatige ID-checks, monitoring van hun sociale media, het gebruik van drones tijdens protesten, infiltratie in groepsapps en onaangekondigde huisbezoeken.

Deze controles tasten de privacy van demonstranten aan en vinden vaak plaats zonder een voldoende concrete en proportionele wettelijke basis. De controlemechanismen die er zijn, zijn onvoldoende om deze burgers te beschermen tegen discriminatie of willekeur van de overheid.

Daarnaast worden er door de politie bij wegblokkades herhaaldelijk meldingen gedaan bij Veilig Thuis in het geval van minderjarige demonstranten. Veilig Thuis heeft hierop als volgt gereageerd: *"We hebben dit moeten vernemen via de media en we hebben er met verbazing kennis van genomen (...) Er zijn tal van meldingsgronden, maar het meenemen van een minderjarige naar een vreedzame demonstratie is er niet een van."* Ook de welbekende waterkanonnen zijn volgens Amnesty in strijd met de rechten van de demonstranten, omdat dit geweld is tegen burgers die zich niet verzetten.

Uit een artikel van de Correspondent bleek begin dit jaar zelfs dat een activistische vlag of sticker in je eigen woning al genoeg is om in de politiesystemen te staan als '*potentieel gevaar voor de openbare orde*'. Demonstranten lopen zelfs het gevaar dat hun familie, vrienden of huisgenoten als informant geworven worden, om - soms tegen betaling - informatie door te spelen aan de politie.

In een land waar dit gebeurt, voelen burgers zich niet veilig om hun stem te laten horen. Als we de democratie belangrijk vinden, zouden we de radicalen moeten steunen, die zich ondanks al deze schendingen van hun rechten toch uitspreken. En we zouden moeten luisteren naar hun ervaringen. Want radicale activisten krijgen de lelijkste schaduwzijde van de samenleving te zien, waardoor ze als eersten de noodklok voor de democratie kunnen luiden.

Ten slotte leert de geschiedenis ons dat we de verbeeldingskracht van de radicaal nodig hebben voor verandering. Het is makkelijk om te denken dat maatschappelijke veranderingen met een sigaar in de hand en een goed gesprek tot stand zijn gekomen. Toch zou dit beeld niet verder van de realiteit kunnen liggen. Het is de radicaal die aan de basis stond van bijvoorbeeld burgerrechten, vrouwenrechten en homorechten. Er zijn talloze voorbeelden te noemen van activistische organisaties die in het begin door vriend en vijand werden afgeschreven als onredelijk, gevaarlijk of onrealistisch, maar die de geschiedenis ontegenzeggelijk hebben veranderd. Mijn persoonlijke favoriet is het activisme rondom de Stonewall Riots.

Het is 28 juni 1969, bijna half twee 's nachts. Het is een goede avond voor de Stonewall Inn, de enige homobar in New York waar gedanst mag worden. De bar staat vol met homo's, transpersonen, dragqueens, dakloze jongeren en een enkele lesbienne; bij elkaar zo'n tweehonderd mensen. De sfeer slaat om als de lichten aangaan, de muziek uitgaat en twee agenten in de deuropening staan. Dan gaat het snel: iedereen moet in een rij gaan staan, dragqueens en transpersonen worden gearresteerd, bij vrouwen wordt in de toiletten gecheckt of ze wel 'echt' vrouw zijn en de rest wordt, al dan niet met geweld, naar buiten gestuurd.

De situatie is niet uitzonderlijk. Hoewel deze raids meestal aangekondigd worden bij het personeel en niet altijd zo gewelddadig zijn, zijn ze wel standaardprocedure. Maar deze avond is de druppel. Het mondt uit in een grootschalig verzet ter plekke, een nog grootschaliger verzet de dagen daarna en al snel de geboorte van organisaties zoals het Gay Liberation Front (GLF).
Een nieuw tijdperk voor het queer activisme was hiermee aangebroken. Tot die tijd had het activisme, bijvoorbeeld door de organisatie Mattachine Society, zich gericht op het bewijzen dat homoseksuelen niet anders waren dan heteroseksuelen. Hoewel de nieuwe stroming activisten ook vreedzaam handelden, waren zij radicaler; ze wilden niet alleen burgerrechten, ze wilden vrijheid van expressie en trots. Ze kregen hierom veel kritiek van de oudere activisten, zoals de Mattachine Society. Zij zagen het beeld van de 'normale homo', waar ze zo hard voor hadden gewerkt, vervliegen.

In 1970 werd ter ere van de Stonewall Riots de eerste Pride March in Amerika gehouden. De eerste Pride March in Nederland vond plaats in 1991. In 2001 werd het eerste homohuwelijk ter wereld in Nederland voltrokken. En nog elk jaar mag ik, door de strijd van mijn radicale voorgangers, trots zijn op wie ik ben.

Helaas heeft deze geschiedenis niet veranderd hoe we naar radicalen kijken. Uit een RTL Nieuwspanel van 18.000 Nederlanders bleek begin 2025 maar 11% de acties van Extinction Rebellion (XR) te steunen. En dit terwijl 59% vóór het doel van de acties is; het afschaffen van de fossiele subsidies. Nederland, van links tot rechts, is dus massaal tegen burgerlijke ongehoorzaamheid. Dat is niet anders dan in 1969. Het enige verschil is dat we nu de kans hebben om te leren van de fouten uit het verleden. We kunnen ons nu gaan richten op dat wat er wel toe doet: de inhoud.

“Alle radicale denkers worden verbonden door één ding: een afwijzing van de status quo.”

Kortom, de radicaal moeten we koesteren. Daarom beloof ik hierbij mijn activisme niet meer te verzwijgen en mijn gematigdheid niet meer als argument te gebruiken. Ik hoop dat dat navolging krijgt. Mijn pleidooi richt zich namelijk op iedereen: politici en burgers, gematigden en radicalen.

Het spreekt voor zich dat ik pleit voor een herstel van het demonstratierecht in Nederland. Het kan niet zo zijn dat burgers die in Nederland vreedzaam opkomen voor hun idealen gevolgd en geïntimideerd worden door de overheid. Maar daarnaast roep ik op tot een verandering in mindset. Stop met het ophemelen van gematigdheid. Ga in het volgende gesprek met iemand die radicaler is dan jij eens uit van je eigen ongelijk. Lees je in op toekomstvisies waar je je nog niets bij kunt voorstellen. En vooral: steun de radicaal, ook als je het niet met hem eens bent. Alleen op die manier is er hoop voor een leefbare aarde en een democratisch land.

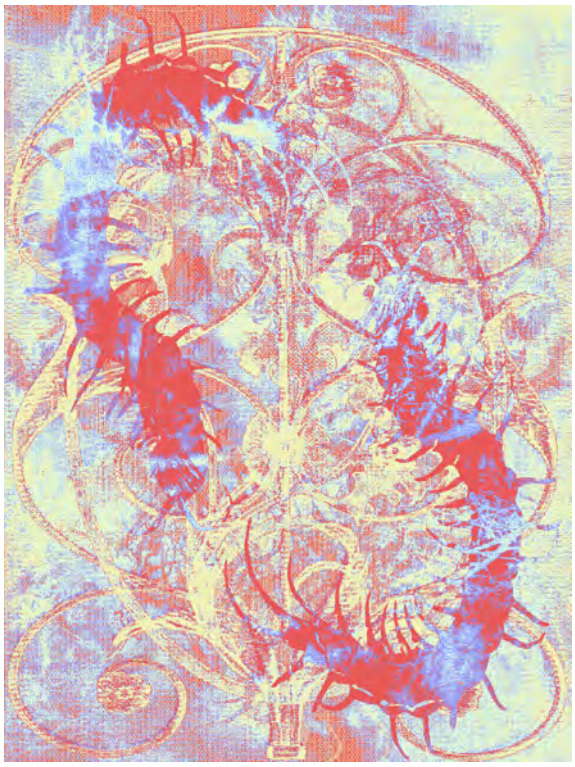
Vormgeving

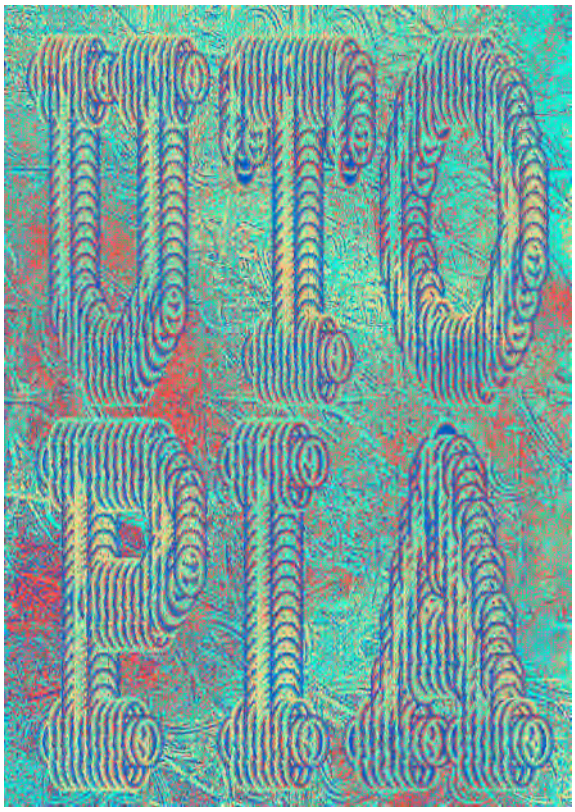
Auteur: Emma Eickhout

Dit jongeren magazine is vormgegeven door Emma Eickhout, vierdejaarsstudent Graphic Design aan de HKU en freelance grafisch ontwerper.

Emma's werk draait voornamelijk om thema's die momenteel direct en indirect in haar omgeving spelen, zoals politieke en systemische kwesties. Daarnaast ontwikkelt zij werk dat nauw aansluit bij haar innerlijke wereld. Ze wil haar passies verder verkennen en verfijnen en via design een bijdrage leveren aan maatschappelijke uitdagingen.

Zo heeft zij onlangs een reizende expositie van het Klimaatmuseum gewonnen en heeft ze elders meegedaan aan exposities van Art and Climate Amsterdam en Milieudefensie Jong.

Colofon

Dit magazine is een aanvulling op de essaybundel Vuurproef voor de democratie. Het klimaatvraagstuk als uitdaging voor democratie, rechtsstaat en bestuur van de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) en de Wetenschappelijke Klimaatraad (WKR)

Uitgave
Juli 2026

Opmaak & ontwerp
Emma Eickhout

Beelden jongerenbijeenkomst 12 november 2025
Herman Zonderland

Beeld pagina 23 Keep it cool
Leonardo Basso via Unsplash

Beeld pagina 27 Too hot too handle
Jonge Klimaatbeweging

Wil je iets overnemen uit een van de essays? Dat kan! Wel graag onder vermelding van de titel van de bundel, het essay en de auteur.

Bekijk het toegankelijke alternatief online

https://wkr.toegankelijkalternatief.nl/doc/fwklnkak4rgugnhhlgkn